

Đạo đức và pháp luật trong nền kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa ở nước ta

● **THS ĐINH THỊ THANH TÂM**
Học viện Báo chí và Tuyên truyền

Cùng với những thành tựu đổi mới về kinh tế và chính trị làm thay đổi căn bản diện mạo kinh tế - xã hội của đất nước thì sự xuống cấp về mặt đạo đức của một bộ phận dân cư nói chung và người sản xuất kinh doanh nói riêng đã xuất hiện, gây bức xúc trong xã hội. Tác giả cho rằng, việc xây dựng một hệ thống các chuẩn mực đạo đức phù hợp với điều kiện phát triển kinh tế thị trường định hướng XHCN cho người sản xuất kinh doanh thuộc mọi thành phần kinh tế là vô cùng cấp bách và hệ thống đó chỉ được thực hiện thông qua sự kết hợp chặt chẽ với pháp luật. Cũng theo tác giả, ngoài việc hoàn thiện hệ thống pháp luật thì công tác giáo dục pháp luật, đưa pháp luật vào đời sống cũng như tạo môi trường pháp lý lành mạnh đóng vai trò vô cùng quan trọng nhằm hình thành và phát triển đạo đức kinh doanh.

Along with innovative economic and political achievements which changed socio-economic aspects of the country basically, the moral degradation appeared in a part of the population in general and the manufacturing businessman in particular, causing urgency to the society. The author suggests that the construction of an ethical standards system in accordance with the conditions of economic development is extremely urgent for producers and traders and this system can only be performed through a close relation with the law. According to the author, apart from improving the system of law, legal education, taking the law into life as well as creating an appropriate legal environment play an important role in the formation and development of business ethics.

Sau gần 30 năm đổi mới, các yếu tố cấu thành cơ bản của nền kinh tế thị trường (KTMT) định hướng XHCN ở Việt Nam đã được tạo lập, đi vào hoạt động và từng bước hoàn thiện. Những thành tựu đổi mới về kinh tế cùng với đổi mới về chính trị đã tạo nên bầu không khí dân chủ trong xã hội, tạo nên động lực mới, làm thay đổi căn bản diện mạo kinh tế - xã hội của đất nước. Tuy nhiên, bên cạnh những thành tựu đã đạt được về phát triển kinh tế nói chung và các hoạt động sản xuất kinh doanh

nói riêng trong thời kỳ đổi mới, ngày càng xuất hiện nhiều tiêu cực gây bức xúc trong xã hội. Đó là nạn tham nhũng; là sản xuất và lưu thông hàng giả, hàng nhái, hàng kém chất lượng; kinh doanh gây ô nhiễm môi trường... đặc biệt những sai phạm trong an toàn thực phẩm và tác hại của nó đã đưa Việt Nam trở thành quốc gia đứng đầu thế giới về tỷ lệ người mắc bệnh ung thư, bệnh vô sinh và các bệnh lạ khác.

Điều đó có nghĩa là đã và đang có sự xuống cấp nghiêm trọng về mặt đạo đức của một bộ phận dân

cư nói chung và người sản xuất kinh doanh nói riêng ở nước ta do tâm lý chạy theo lợi nhuận đơn thuần. Vì thế một yêu cầu rất cấp bách đặt ra là phải xây dựng đạo đức cho người sản xuất kinh doanh thuộc mọi thành phần kinh tế, nhất là đối với thành phần kinh tế tư nhân, với một hệ thống các chuẩn mực phù hợp với điều kiện phát triển nền KTMT định hướng XHCN. Và hệ thống đó chỉ được thực hiện trước hết thông qua sự kết hợp với pháp luật.

Trong quá trình phát triển của lịch sử nhân loại, cùng với Nhà

nước, pháp luật ra đời nhằm điều chỉnh các quan hệ xã hội. Pháp luật là hệ thống các quy tắc xử sự mang tính chất bắt buộc chung, thể hiện ý chí của giai cấp thống trị, do nhà nước ban hành và đảm bảo thực hiện trên cơ sở cưỡng chế bằng bạo lực. Nói cách khác, pháp luật là ý chí của giai cấp thống trị được thể hiện ra thành luật lệ của nhà nước. Bên cạnh đạo đức và dư luận xã hội, pháp luật là công cụ quản lý xã hội chủ yếu của nhà nước

Giữa đạo đức và pháp luật luôn có mối quan hệ và tác động qua lại lẫn nhau. Để phát huy vai trò cũng như từng bước hình thành đạo đức thì không thể thiếu công cụ pháp luật. Pháp luật càng hoàn thiện và được thi hành nghiêm minh thì đạo đức càng được tôn trọng; hành vi đạo đức dần trở thành nhu cầu thôi thúc trong mọi hoạt động của con người.

Một bộ phận của quy tắc đạo đức bắt nguồn từ các quy phạm có tính chất pháp luật do các cơ quan có thẩm quyền đề ra. Nhưng trong thực tế, yêu cầu về việc chấp hành các quy phạm có tính chất luật pháp cũng là yêu cầu thuộc phạm trù đạo đức, trong đó có đạo đức kinh doanh. Tuy nhiên, giữa pháp luật và đạo đức cũng có sự khác biệt. Nếu pháp luật nhấn mạnh quyền và nghĩa vụ của công dân trong lĩnh vực nào đó và việc thực hiện có tính chất bắt buộc, thì đạo đức lại chú trọng đạo lý và tình cảm của công dân, để họ tự giác và tự nguyện thực hiện tốt quyền và nghĩa vụ của mình. Điều đó có nghĩa là đạo đức luôn đề cao tính nhân bản, khơi dậy sự hướng thiện trong từng con người. Khi người kinh doanh làm được điều này, sẽ có được niềm tin từ xã hội, tức là đạt được chữ “tín” mà cộng đồng dành cho.

Cả pháp luật và đạo đức đều là

phương tiện điều chỉnh các quan hệ xã hội sao cho phù hợp với yêu cầu và lợi ích xã hội. Tuy nhiên, pháp luật thực hiện điều chỉnh bằng sự bắt buộc, cưỡng chế từ bên ngoài. Trên thực tế, một hệ thống pháp luật đầy đủ, đồng bộ sẽ góp phần thúc đẩy kinh tế - xã hội phát triển, đẩy lùi các tệ nạn, các hiện tượng tiêu cực để ổn định xã hội. Vì vậy, pháp luật còn có thể được coi là một trong những yếu tố quan trọng, tạo điều kiện cho sự phát triển của một quốc gia. Trong khi đó, đạo đức lại điều chỉnh bằng dư luận xã hội, bằng sự giác ngộ, sự thôi thúc từ bên trong hoặc bởi sự cắn rứt của lương tâm. Sự khác biệt nhưng lại thống nhất này bổ sung và hỗ trợ cho nhau giữa pháp luật và đạo đức - “... những người bạn đồng hành trên con đường giữ gìn trật tự xã hội”⁽¹⁾.

Trong cơ chế tập trung, quan liêu, bao cấp, mối quan hệ giữa đạo đức kinh doanh và pháp luật chưa biểu hiện một cách rõ nét. Mọi hoạt động kinh doanh đều do nhà nước chỉ đạo, vì vậy những hành vi được coi là có đạo đức khi răm rắp tuân lệnh cấp trên. Do khan hiếm hàng hóa tiêu dùng nên không ai phàn nàn gì về chất lượng sản phẩm. Cơ chế tập trung, quan liêu, bao cấp có giá trị lịch sử của nó, nhưng cơ chế ấy làm triệt tiêu tính năng động, sáng tạo của người lao động thông qua chế độ cào bằng, bình quân chủ nghĩa trong phân phối sản phẩm; quyền tự chủ sản xuất kinh doanh của các tổ chức kinh tế không được tôn trọng. Kỷ luật, kỷ cương trong các hoạt động kinh tế được thiết lập theo sự áp đặt chủ quan từ phía nhà nước, phạm trù đạo đức lúc này đồng nghĩa với việc các tổ chức và cá nhân người lao động làm theo một cách máy móc sự điều hành, chỉ huy của các cơ quan quản lý

nhà nước và kinh tế.

Bước vào nền KTTT, với sự “bung” ra của nhiều thành phần kinh tế, kéo theo đó là nhu cầu ngày càng cao của người tiêu dùng, lợi nhuận trở thành mục tiêu của các nhà doanh nghiệp. Các tiêu chuẩn đạo đức kinh doanh trở nên khắt khe hơn bất cứ thời đại nào trước đây trong lịch sử. Cá nhân cũng như công ty đều phải điều hành công việc kinh doanh của mình dưới cái nhìn của công chúng, báo chí, và đặc biệt là của pháp luật. Trong nền KTTT định hướng XHCN, một yêu cầu đặt ra đối với pháp luật là phải tác động tích cực đến việc hình thành đạo đức XHCN cho người sản xuất và lưu thông hàng hóa. Trong nền kinh tế ấy, quan hệ giữa con người với con người không chỉ là “mối quan hệ trực tiếp, cảm tính, chủ yếu vẫn bị chi phối bởi những nguyên tắc và chuẩn mực của sự phát triển ưu trội về đạo đức”⁽²⁾ mà phải có sự bổ sung tính kinh tế, tính hiệu quả, tính pháp lý vào những chuẩn mực, những quan niệm, những giá trị và cả vào việc đánh giá đạo đức con người

Công cuộc đổi mới ở nước ta đang ngày càng có những chuyển biến tích cực, tình hình chính trị - xã hội về cơ bản là ổn định, tốc độ tăng trưởng kinh tế luôn khả quan, lĩnh vực văn hóa - xã hội đạt nhiều thành tựu đáng khích lệ... Những thắng lợi này, có phần đóng góp không nhỏ của hệ thống pháp luật. Tuy nhiên, trong điều kiện KTTT, hệ thống pháp luật của Nhà nước ta vẫn thường xuyên nảy sinh nhiều vấn đề, thể hiện sự chưa phù hợp và còn thiếu nhiều quy định cần thiết, đặc biệt trong lĩnh vực quản lý kinh tế và sản xuất, kinh doanh. Bởi vậy, một trong những yêu cầu của Đảng ta hiện nay là: “Hoàn thiện hệ thống

pháp luật bảo đảm cạnh tranh bình đẳng, minh bạch của doanh nghiệp thuộc mọi thành phần kinh tế⁽¹⁾.

Cùng với việc hoàn thiện hệ thống pháp luật cần quan tâm tới công tác giáo dục pháp luật, đưa pháp luật vào cuộc sống. Trong lĩnh vực sản xuất kinh doanh phải trang bị kiến thức pháp luật cho mọi chủ thể khi tham gia thị trường, để cho họ biết luật, tôn trọng luật và có ý thức làm đúng pháp luật. Cùng với công tác giáo dục pháp luật, cần đẩy mạnh công tác thanh tra, giám sát việc thi hành luật của các cơ quan chức năng. Khắc phục lối làm việc “trọng tình hơn trọng lý”, xóa bỏ suy nghĩ “phép vua thua lệ làng”. Đảm bảo đứng trước pháp luật thì mọi công dân đều bình đẳng, có quyền và nghĩa vụ ngang nhau. Vì thế, việc nâng cao ý thức pháp luật, thực thi pháp luật thật nghiêm minh là môi trường nuôi dưỡng và phát triển các giá trị chân chính, trong đó có đạo đức. Tuy nhiên, trong đời sống xã hội ở nước ta hiện nay, nhất là trong sản xuất kinh doanh hiện nay vẫn còn tâm lý thờ ơ với pháp luật, thiếu tin tưởng vào pháp luật của một bộ phận không ít người kinh doanh. Từ đó dẫn đến tình trạng vi phạm pháp luật đang có chiều hướng gia tăng. Nhiều người kinh doanh coi pháp luật là sự trói buộc chứ chưa có ý thức tự giác thực hiện. Việc chấp hành pháp luật nhiều khi chỉ vì sợ bị trừng phạt chứ không phải là trách nhiệm, nghĩa vụ công dân. Ngoài ra, việc xét xử thiếu nghiêm minh, xét xử không đúng người, đúng tội, nhiều trường hợp oan sai đã gây không ít bất bình cho dân chúng.

Tạo môi trường pháp luật lành mạnh, trong đó mọi công dân đều có ý thức tôn trọng pháp luật và nhà nước thi hành pháp luật một cách

ng nghiêm minh. Thực tế cho thấy, ở đâu pháp luật bị buông lỏng thì ở đó những hiện tượng phản đạo đức, phản luân lý sẽ có cơ hội nảy sinh và lây lan nhanh chóng. Ngược lại, nơi nào pháp luật được tôn trọng, mọi người có ý thức sống và hoạt động theo pháp luật, tình trạng thiếu nghiêm minh trong thực thi pháp luật được khắc phục thì ở đó sẽ có điều kiện thuận lợi cho việc loại trừ dần cái xấu, cái ác, cái vô đạo đức ra khỏi đời sống xã hội. Điều đó là do đạo đức và pháp luật đều là những hình thái ý thức - xã hội trực tiếp điều chỉnh hành vi con người, hướng con người đến những giá trị chân chính. Trong mối quan hệ này, đạo đức được coi là cơ sở để xây dựng, thực hiện pháp luật, đồng thời đạo đức còn giúp con người thực hiện pháp luật một cách tự giác. Pháp luật góp phần bảo vệ cái tốt, cái thiện, loại trừ cái xấu, cái ác, vì thế sẽ ngăn chặn được sự tha hóa, sự xuống cấp về đạo đức của con người và xã hội. Sự thống nhất giữa đạo đức và pháp luật không những biểu hiện trình độ văn minh của xã hội mà còn tạo môi trường thuận lợi cho sự hình thành và phát triển đạo đức mới.

Đối với nước ta hiện nay, việc phải tăng cường vai trò của pháp luật, tạo môi trường thuận lợi cho việc hình thành và phát triển đạo đức kinh doanh đang là một trong những vấn đề cần thiết. Đã đến lúc phải hình thành và phát triển ý thức pháp luật cho người kinh doanh; đồng thời nâng cao trình độ hiểu biết, tạo cơ sở nâng cao đạo đức trong kinh doanh của họ lên trình độ tự giác. Qua đó, giúp người kinh doanh có khả năng đánh giá, lựa chọn đúng những giá trị và chuẩn mực đạo đức. Có thể nói rằng, sự điều chỉnh mối quan hệ giữa cá nhân và xã hội từ chỗ chủ yếu bằng

đạo đức nay chuyển sang điều chỉnh bằng pháp luật là một trong những yêu cầu quan trọng trong hoạt động sản xuất, kinh doanh trong cơ chế mới. Bởi vì, sự gắn bó giữa pháp luật và đạo đức, việc hình thành ý thức pháp luật của mỗi người kinh doanh là điều kiện để nâng cao nhận thức đạo đức và năng lực thực hiện những nhu cầu đạo đức của họ, là cơ sở để xây dựng và phát triển đạo đức trong kinh doanh.

Một trong những nội dung quan trọng của thể chế KTTT định hướng XHCN mà chúng ta chủ trương xây dựng và hoàn thiện, đó là lấy người tiêu dùng làm mục tiêu trong các hoạt động kinh tế ở tầm vĩ mô và hoạt động sản xuất kinh doanh ở tầm vi mô. Nói cách khác, các hoạt động kinh tế và sản xuất kinh doanh phải hướng về người tiêu dùng, coi đó là tiêu chuẩn cao nhất của đạo đức con người hiện nay. Muốn vậy, Nhà nước phải rà soát và hoàn thiện các văn bản hướng dẫn Luật Bảo vệ người tiêu dùng để đưa pháp luật vào cuộc sống; tạo lập cơ sở pháp lý để khuyến khích phát triển các tổ chức xã hội về bảo vệ người tiêu dùng. Chính phủ phải tập trung chỉ đạo hoàn thiện các tiêu chuẩn kỹ thuật, tiêu chuẩn vệ sinh an toàn thực phẩm; tăng cường công tác kiểm tra hàng hóa nhập khẩu, hàng hóa lưu thông trên thị trường nội địa; bổ sung các chế tài xử lý nghiêm các vi phạm□

(1) Vũ Trọng Dung (2008), *Giáo trình Đạo đức học Mác-Lênin*, Nxb. CTQG, Hà Nội.

(2) Phạm Thị Ngọc Trâm, *Bước chuyển đổi và mối quan hệ giữa các giá trị “chân” và “thiện” trong nền KTTT ở nước ta hiện nay*, Tạp chí Triết học, số 2-1995.

(3) Đảng Cộng sản Việt Nam, *Văn kiện Đại hội Đảng toàn quốc lần thứ XI*, Nxb. CTQG, H., 2011, tr.23.